

ABCFM'nin Gençlere Yönelik Kitaplarında Ermeniler (Mission Stories of Many Lands Örneği)

Zeynep İskefiyeli¹

Fikrettin Yavuz²

Özet

The Missionary Herald dergisi, American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM) tarafından Boston'da yayımlanan aylık bir dergiydi. Amerika'daki pek çok Hıristiyan için bu dergi, onların dünyaya açılan penceresiydi. Dünya genelinde farklı misyon bölgelerinde görev alan misyonerlerin çalışmalarını detaylı bir şekilde sunan dergi önemli bir bilgi kaynağı haline gelmişti. Misyonerlerin kaleme aldığı makaleler, mektuplar, aylık ve yıllık raporlar ile seyahat notları, detaylı açıklamalar, grafikler ve istatistikler dergi aracılığıyla geniş bir okuyucu kitlesine ulaştırılarak misyonerlerin gerçekleştirdiği tüm faaliyetler belgelendirilmiş oldu. İçeriği ve tasarımıyla daha ziyade yetişkinlere hitap eden *The Missionary Herald*, 1879'da "For Young People/Gençler İçin" adıyla resimli makaleler içeren bir bölüm yayımlamaya başladı. Bu bölüm, dünya genelinde faaliyet gösteren misyon bölgelerinden gençlerin ilgisini çekebilecek konuları çeşitli görsel ve fotoğraflarla süslü ilginç hikayeler şeklinde sunuyordu. Kısa sürede büyük beğeni toplayan bölümde yayımlanan makaleler farklı dini dergi ve gazetelerde de basıldı. Makaleler 1885 yılında American Board tarafından *Mission Stories of Many Lands: A Book For Young People* adıyla bir kitapta toplandı, böylece genç okuyuculara misyonerlikle ilgili hikayeler üzerinden ABCFM'nin faaliyetlerinin tanıtılması amaçlanıyordu. Aynı isimle kitabın 1894'te ikinci baskısı yayımlandı. 1897 yılında serinin ikinci kitabı olan *In Land Afar: A Second Series of Mission Stories of Many Lands* yayımlandı. Bu kitap da aynı

- 1 Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Türk-Ermeni İlişkileri Araştırma Merkezi Müdürü, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, zcumhur@sakarya.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-3841-815X>
- 2 Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, fyavuz@sakarya.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-3161-457X>

şekilde *The Missionary Herald* dergisindeki “Gençler İçin” bölümündeki makalelerin bir araya getirilmesi ile oluşturulmuştu. Bu çalışmada 1885 ve 1897 yıllarında misyonerlerin gençlere yönelik hazırladığı iki eserde, misyoner bakış açısıyla Ermeni toplumunun nasıl algılandığı ve tanıtıldığı üzerinde durulacaktır. Hristiyan inancına sahip olan Ermenilerin yaşadığı coğrafya, tarihi ve dini durumlarının nasıl ele alındığı detaylı bir şekilde incelenecektir.

Giriş

ABCFM (American Board of Commissioners for Foreign Missions), dünya çapında Hristiyan misyonerlik faaliyetleri yürütmüş ve birçok farklı bölgede, özellikle de Osmanlı İmparatorluğu sınırları içindeki çalışmaları ile bilinen bir misyoner teşkilatıdır. Misyonerlere verilen talimatlar, gittikleri yerlerde halkın dini durumundan, din adamlarının eğitim seviyesine ve yetkinliğine, kiliselerin hiyerarşisine, ibadet biçimlerine kadar geniş bir yelpazedeki dini konulardan başlayarak; ülkenin siyasi, ekonomik ve zirai durumu, sağlık ve eğitim müesseseleri gibi çeşitli konularda bilgi edinmelerini ve bu bilgileri düzenli raporlar halinde merkeze iletmelerini içermiştir. Misyonerler, özellikle Ermenilere yönelik çalışmalarla ilgili olarak tuttukları notları, günlük rapor ve mektupları, seyahat notlarını düzenli olarak merkeze göndermişler ve Board yönetimi de bu bilgileri kendi gazete, dergi ve kitaplarında yayımlamıştır. Bu çerçevede American Board yayınları o dönemin sosyal, kültürel ve dini dinamiklerini anlamak açısından önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır. Elbette ki, bu yayınlar genellikle misyonerlerin bakış açısından yazıldığı için belirli bir perspektife sahiptir. Bu nedenle, eserler değerlendirilirken bu hususu göz önünde bulundurmak önemlidir. Yapılan neşriyatın genellikle Protestanlığın yayılmasını destekleme amacına hizmet ettiği gerçeği ile hem o dönemin misyoner hizmetleri hakkında bilgi verirken hem de misyonerlerin hedefleri, çabaları ve etkileri hakkında bir anlayış sunduklarını unutmamak gerekir.

ABCFM'nin resmi yayını olarak Boston'da aylık olarak yayımlanan *The Missionary Herald* dergisi özellikle misyonerlikle ilgili araştırmalarda önemli bir başvuru kaynağı olma özelliği taşımaktadır³. Esasen dergi kendi tarihi

3 *The Missionary Herald* dergisini kaynak olarak kullanan bazı çalışmalar için bkz; Markus Dressler, “George B. Nutting: Letter to the Missionary Herald (Turkey, 1860) and Baha Said Bey: Alevi Communities in Turkey (Turkey, 1926)”; *The Missionary Herald: Reports from Ottoman Syria 1819-1870*, Ed. Kamal S. Salibi; Ayşe Aksu, *Amerikalı Misyonerlerin Osmanlı Anadolu'sundaki Eğitim Faaliyetleri (1820-1900)* başlıklı doktora tezi ile Bilal Özasan tarafından hazırlanan *The Quest for a New Reformation: Re-making of Religious Perceptions in the Early History of the American Board of Commissioners for Foreign Missions to the Ottoman Near East, 1820-1870* başlıklı doktora tez çalışması; Ayşe Aksu, *Robert Kolej'in İzinde, Türkiye'de American Misyonerliğinin Eğitim Stratejisi*; Mehmet Ali Doğan, “Elias Riggs and the Missionary Activities of the American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM) in Greece (1832-

geçmişini, American Board'un kuruluşundan beş yıl öncesine dayandırmakta olup, ilk sayısının 1803 yılının mayıs ayında *The Massachusetts Missionary Magazine* adı altında yayımlandığını söylemektedir. 1799'da kurulmuş olan Massachusetts Missionary Society'nin amacı "İncil'i nadiren vaaz edildiği ya da hiç vaaz edilmediği Amerika'nın uzak bölgelerinde yaşayan dinsizler ve diğer insanlar arasında yaymaktı." 1808 yılında *The Massachusetts Missionary Magazine*, 1805 yılında kurulan aylık teolojik bir dergi olan *The Panoplist* ile birleştirildi. 1808 yılına kadar *The Panoplist or the Christian's Armory* adıyla yayımlanan dergi 1808-1818 yılları arasında *The Panoplist and Missionary Magazine United* ismiyle yayımlandı. 1818'den sonra derginin adı *The Panoplist and Missionary Herald* olarak değiştirildi ve 1821 yılındaki 17. ciltten itibaren artık derginin adı *The Missionary Herald* olarak belirlendi. Bu yıllarda misyonerlikle ilgili haberler derginin yaklaşık yarısını kaplıyor, diğer yarısı ise dini ve tarihi makalelere ayrılıyordu. Board'un himayesi altında olmasına rağmen özel bir girişim tarafından çıkarılan derginin kârının bir kısmı misyonerlik faaliyetlerine ayrılmıştı. 1820'de American Board, Herald'ı tamamen resmi bir yayın haline getirmeye, masraflarını kendi karşılayarak çıkarmaya ve misyonerlik dışındaki tüm konuları bunun dışında tutmaya karar verdi. Sonraki yıllarda da bu amacına uygun olarak dergiyi yayımlamaya devam etti⁴.

Dergi genel olarak editoryal bir makale ile başlayarak, farklı misyon bölgelerinde görev yapan misyonerlerin isimlerini, görev yerlerini, onlardan gelen mektup ve makaleleri, seyahat notlarını, misyon haberlerini, özellikle misyonerlerin din, eğitim, sağlık, basın yayın alanındaki faaliyetlerini, diğer misyoner teşkilatlarından haber ve gelişmeleri, yapılan bağışları içermektedir. Bu yazılar çoğu zaman grafik ve istatistikler ile dolu, uzun ve detaylı açıklamaları ihtiva etmekteydi. Dergi içeriği ve tasarımıyla yetişkinlere hitap etmekteydi. *The Missionary Herald* gibi ABCFM'ye bağlı Woman's Board of Missions/Kadın Misyonerler Kurulu "putperest topraklardaki" kadın ve çocukların yararına olan çalışmalarında iş birliği yapmak amacıyla üç ayda bir dergi çıkarmaya karar verdi. 1869-1872 yılları arasında *Life and Light for Heathen Women* adıyla, 1873'ten itibaren "putperest" vurgusu kaldırılarak

---

1838); Mehmet Ali Doğan, "The Missionary Activities of Elias Riggs in Izmir"; Mehmet Ali Doğan, "From New England into New Lands: The Beginning of a Long Story"; Fikretin Yavuz, II. *Abdülhamid Döneminde Bir American Elçisi Alexander Watkins Terrell*; Fikretin Yavuz, "American Protestan Misyonerliği'nin Anadolu'da Teşkilatlanmasına Bir Örnek: Antep Misyonu'nun Kuruluşu (1848)"; Fikretin Yavuz, "Osmanlı Amerika İlişkilerinde Bir Krizin Analizi: Anna Melton Hadisesi"; Fikretin Yavuz, "Osmanlı Coğrafyasında Çalışma İzni Verilen İlk Kadın Doktor: Protestan Misyoner Mary Pearson Eddy".

4 "The Missionary Herald, Volume LXXV", *The Missionary Herald*, Vol. LXXV, January, 1879, No. 1, s. 4-5.

Life and Light for Woman adıyla bir kadın dergisi yayımlandı. Dergi, 1870 yılında çocuklar için *Echoes from Life and Light*, 1876'da ise gençler için *Young People's Department* adıyla ekler çıkardı⁵. Çocuklar ve gençlere yönelik olarak hazırlanan bu ekler, özellikle bol resimli ve ilgi çekici hikayelerle oldukça popüler hale geldi.

Bunun üzerine *The Missionary Herald*, 1879 yılı ocak ayından itibaren her ay derginin sonunda “For Young People/Gençler İçin” başlığıyla resimli makalelerden oluşan bir bölüm yayımlamaya başladı. “Gençler İçin” bölümü yayımlandıktan kısa bir süre sonra büyük beğeni topladı, makaleler ABD ve İngiltere'deki diğer dini dergi ve gazetelerde tekrar tekrar basıldı. Dergide aylık olarak yayımlanan bu makaleler, American Board tarafından 1885'te *Mission Stories of Many Lands: A Book For Young People* adıyla bir kitapta toplanarak yeniden basıldı. Kitabın önsözünde, başlangıcından bu yana geçen altı yıl boyunca, *The Missionary Herald*'daki “Gençler İçin” bölümünün gerçek bir ihtiyacı karşıladığı ve bu makalelerin yaygın olarak okunduğu vurgulanıyordu. Makalelerin birçoğunun çeşitli dini dergi ve gazetelere kopyalandığı ve daha kalıcı bir biçimde yeniden neşredilmeleri için sürekli talepler alındığı söyleniyordu. Kitabın pazar okulları kütüphaneleri ile çeşitli dini toplulukların kullanımını için uygun olacağı belirtiliyordu⁶. *The Missionary Herald* dergisi de kitabın son derece olumlu karşılandığını duyuruyordu: “Board tarafından yayımlanan “Mission Stories of Many Lands” adlı yeni kitabın gördüğü ilgiden memnun olmamak mümkün değil. Basından gelen övgüler, genel olarak olumlu ve samimi. Kitabın karakteri ve son derece düşük fiyatından dolayı, satışların hızla ilerlediğini belirtmekten mutluluk duyuyoruz ve yakın zamanda kitabın binlerce evde ve pazar okullarında bulunacağını umuyoruz.”⁷ Dergi ayrıca yaptığı reklamlarda, 400 sayfalık büyük boy ve bol resimli kitabın tatil günleri ve haftanın her günü için, ev ve Pazar okullarının kütüphaneleri için piyasadaki en uygun fiyatlı kitap olduğunu ifade etmekteydi⁸. Afrika, Türkiye, Hindistan, Çin, Japonya, Mikronezya ve Morning Star, Papalık Bölgeleri, Diğer Bölgeler ve Adalar başlıklarından oluşan kitapta bu yerlere ait harita ve resimler dikkat çekiyordu. Diğer dini içerikli dergi ve gazeteler, kitap hakkında yaptıkları haberlerde American Board tarafından hazırlanan kitap kadar iyi ve etkili bir adım düşünemediklerini ifade etmişlerdir. Bu hikayeler,

5 Noriko Kawamura Ishii, *American Women Missionaries at Kobe College 1873-1909*, New Dimensions in Gender, Routledge, New York & London, 2004, s. 48.

6 *Mission Stories of Many Lands: A Book for Young People*, Boston: American Board of Commissioners for Foreign Missions, I Somerset Stret, 1894, s. III.

7 “Editorial Paragraphs”, *The Missionary Herald*, Volume, LXXXII, January, 1886, No. 1, s. 4.

8 “New Publications by the American Board of Commissioners for Foreign Missions”, *The Missionary Herald*, Volume LXXXII, February, 1886, No. II, s. 82.

Board'un elindeki bol miktardaki materyalden toplanarak derlenmiş ve tüm ülkelerdeki modern misyon çalışmalarının resimli bir anekdot tarihi olarak bir araya getirilmiştir. 340'tan fazla sayıda bulunan gravürler, dini, coğrafi ve etnolojik konuları içeren bir galeri oluşturuyordu⁹. *Mission Stories of Many Lands* 1894'te aynı isimle yeniden yayımlandı¹⁰. 1897 yılında ise *In Land Afar: A Second Series of Mission Stories of Many Land* ismiyle serinin ikinci kitabı yayımlandı¹¹. Bu kitaplar, misyonerlikle ilgili hikayeleri içeren bir koleksiyon olarak genç okuyuculara¹² ulaşmayı ve ABCFM'nin faaliyetlerini daha geniş bir kitleye tanıtmayı hedeflemekteydi. Bu yolla, gençlerin Hristiyan misyon çalışmalarına olan ilgilerini artırmak ve teşvik etmek isteniyordu.

Gençler İçin Misyon Hikayelerinde Ermeniler

1885 ve 1894'te yayımlanan *Mission Stories of Many Lands: A Book For Young People* isimli kitap içerisinde Türkiye başlığı altında 10 makale yer alıyordu. *In Land Afar: A Second Series of Mission Stories of Many Land* başlığıyla 1897 yılında yayımlanan serinin ikinci kitabında ise Türkiye başlığı altında 16 makale bulunuyordu. Esasen American Board'un Osmanlı coğrafyasında yürüttüğü misyonerlik faaliyetleri büyük oranda Ermenilere yönelik olduğundan bu makalelerin pek çoğunda çeşitli vesileler ile Ermenilerin durumundan bahsedilmekteydi. Bu çalışmada, özellikle Amerika'daki gençlere, dini ve tarihi yönleriyle Ermenileri tanıtmak amacıyla yazılmış olan makaleler incelenecektir. Bu çerçevede ilk olarak 1885 yılında *Mission Stories of Many Lands* kitabında yayımlanan "The Armenians/Ermeniler" adlı makale ele alınacaktır. Daha sonra serinin ikinci kitabı olan 1897 yılında

9 "New Publications by the American Board of Commissioners for Foreign Missions", s. 82.

10 *Mission Stories of Many Lands*, s. III.

11 *In Lands Afar: A Second Series of Mission Stories of Many Lands, A Book for Young People*, Boston: American Board of Commissioners for Foreign Missions Congregational House, 1897.

12 Maksudyen, *The Missionary Herald* içinde bir bölüm olarak yayımlanan "Gençler İçin" yazılarının, bölüm editörleri tarafından genellikle derginin ana okuyucuları olan ebeveynlerin tercihlerine ve dünya görüşlerine hitap edecek şekilde seçildiğini söylemektedir. Zira, farklı dinleri, etnik grupları ve adetleri tanıtan makalelerin daha az hassasiyet ve Oryantalist bir tarzda daha fazla genelleme yaptığını belirtmektedir. "Gençler İçin" adlı bu bölümün hedef kitlesinin çocuklar kadar yetişkinler olduğunu, içeriğin ise hem gençlerin hem de yetişkinlerin ilgisini çekmeye yönelik olarak şekillendirildiğini ifade etmiştir. Özellikle resimler ve dokunaklı hikayeler ile dikkat çeken bu bölümlerin, American Board'un misyonerlik faaliyetlerindeki başarısını tanıtmak ve daha fazla bağış toplamak için önemli bir PR aracı haline geldiğini söyleyen Maksudyen, sonuçta ABCFM'yi maddi olarak destekleyecek olanların yetişkinler olduğunu, genç okuyuculardan böyle bir destek şimdilik beklenmese de gelecekteki destek için onların da hazırlandığını vurgulamıştır, Nazan Maksudyen, *Physical Expressions of Winning Hearts and Minds: Body Politics of the American Missionaries in "Asiatic Turkey"*, *Christian Missions and Humanitarianism in the Middle East 1850-1950: Ideologies, Rhetoric and Practices*, Ed. Inger Marie Okkenhaug and Karene Sanchez Summerer, Brill, Leiden, Boston, 2020, s. 64-65.

yayımlanan *In Land Afar* adlı kitapta yer alan “Who are the Armenians?/ Ermeniler Kimlerdir?”, başlıklı makale incelenecektir.

“Ermeniler” başlıklı makale ilk olarak *The Missionary Herald*'in “Gençler İçin” bölümünde 1880 Ağustos’unda yayımlanmıştır¹³. Makale Ermenilerin tarihi, Ermenilerin inancı, Ermeni din adamları başlıklarında oluşmaktadır. Makale içerisinde rahip, piskopos ve patrik olmak üzere Ermeni din adamlarını temsil eden 3 resim ile Kars yakınlarında yöresel kıyafetleriyle bir grup Ermeni kadını gösteren resim ile birlikte toplam 4 adet görsel kullanılmıştır. Ermenistan’ın coğrafi konumunu açıklayarak başlayan makalede, tarihte Ermenistan olarak bilinen bölgenin New England ve New York’un toplamından biraz daha büyük olduğu, ancak okullardaki akademisyenlerin en iyi coğrafya kitaplarının bazılarında Ermenistan’ın adını bile bulamadıkları ifade edilmiştir. Bunun nedeni ise makalede şöyle açıklanmaktadır; “*Ermenistan tarihsel olarak çok önemli olmasına rağmen artık kendi başına bir ulus değildir. Şu anda sadece Türkiye’nin bir parçasıdır ve tamamen İstanbul’daki Türk Sultanının otoritesi altına girmiştir*”. Bu nedenle Ermenistan’ı Türkiye’nin geri kalanından ayıran kesin sınırları belirtmenin zor olduğu ifade edilmiştir. Ermenistan’ın coğrafi konumu ise şu şekilde tarif edilmiştir; “*Ermenistan, Anadolu’nun doğu kısmında, Karadeniz’in güneydoğusunda yer almaktadır. İstanbul’dan batı sınırına ulaşmak için güneşin doğuşuna doğru yaklaşık altı yüz mil yol almak gerekir ve ardından doğu sınırına ulaşmak için dört yüz otuz mil daha gitmek gerekmektedir. Aralarında Fırat ve Dicle’nin kaynaklarının da bulunduğu birçok büyük nehrin bulunduğu güzel dağlık bir ülkedir*.” Makalede, Ermenistan sınırları içerisinde bulunduğu vurgulanan iki yer dikkat çeker. Bu yerlerden ilki üzerinde Nuh’un gemisinin bulunduğu düşünülen Ağrı Dağı’dır. Diğer ise Eski Ahit’te Âdem ve Havva’nın yaşadığı cennet bahçesini ifade eden Aden Bahçesi’dir. Yazıda, Ağrı Dağı ve Aden Bahçesi’nin Ermenistan sınırları içinde bir yerde olduğu söylenmiştir¹⁴. Fırat ve Dicle nehirleri, özellikle üç büyük din açısından kutsal kabul edilen nehirlerdir. Tevrat’ta, Tanrı Âdem’i yarattıktan sonra doğuya doğru Aden’de bahçe yaratmış ve Âdem’i buraya yerleştirmiştir. Fırat ve Dicle nehirleri, Cennet Bahçesi’nin içinden geçen nehirler olarak tasvir edilmiştir¹⁵. Bu bahçe, Hristiyan inançlarına göre de Tanrı’nın insanları yarattığı saf ve kusursuz bir ortamı simgelemektedir. Ermenistan’ın coğrafi konumu tarif edilirken sınırları içinde Ağrı Dağı, Fırat ve Dicle nehirleri ile

13 “For Young People: The Armenians”, *The Missionary Herald*, Vol. LXXVI, August, 1880, No. VIII, s. 325-328.

14 “The Armenians”, *Mission Stories of Many Lands*, s. 97.

15 Muharrem Yıldız, “Semavi Dinlerde Dicle ve Fırat Hakkındaki Bilgiler ve Günümüze Yansıyan Gerçekler”, *Journal of Qafqaz University (UOT)*, Number 31, 2011, s. 57.

birlikte Aden Cenneti'nin zikredilmesi, bu yerlerin dini metinlerdeki önemi ve sembolizminden istifade edilmek istendiğini göstermektedir. Böylece söz konusu coğrafyanın Hristiyan teolojisinin önemli bir parçası olduğu vurgulanmakta, Amerikalı gençlerin Ermenistan'a özel bir ilgi göstermeleri istenmektedir. Makalede ayrıca, "... bölge *ırkımızın beşiği olarak adlandırılır*" denilerek, Ermenistan'ın insanlığın başlangıcı ve kökenine ev sahipliği yapan önemli bir yer olarak bilinmesi istenmiştir.

Ermenilerin Tarihi başlıklı bölüm, Ermenilerin kökenlerinin başlangıcını Nuh'un torunu Haik'e dayandırdıkları iddiasıyla başlamaktadır. Bu nedenle, kendilerine Haikler adını verdikleri, Ermeni halkının tarihinin oldukça eski olduğu ve İsa'dan önceki dönemlerde bile tanındığı ifade edilmiştir. Bazı Ermeniler, İsa'nın ölümünden sadece birkaç yıl sonra, İncil'in Havari Taddeus tarafından atalarına getirildiğini iddia etmişlerdir. Ancak bunun gerçek olup olmadığına dair kesin bir bilgi olmamakla birlikte, Hristiyanlığın dördüncü yüzyılın başlarında devletin dini haline geldiğinin kesin olduğu söylenmiştir. Bu bölümde ayrıca Ermenistan'ın Hristiyanlığı devlet dinine dönüştürmesinde etkili olan ve "Aydınlatıcı" olarak bilinen Gregory'nin etkisi üzerinde durulmuştur. Gregory'nin, Ermeniler arasında hâlâ saygı gören büyük bir aziz ve öğretmen olarak kabul edildiği belirtilmiştir. Yazıda, Hristiyanlığın Ermenistan'da benimsenmesinin ardından, M.S. 411 gibi erken bir tarihte İncil'in Ermeniceye çevrildiği ve halkın bu çeviriyi kiliselerinde büyük bir saygıyla sakladığı anlatılmıştır. Ancak, zamanla dilde meydana gelen değişiklikler nedeniyle eski Ermenicenin halk tarafından anlaşılmadığı ve bu nedenle İncil ellerinde olmasına rağmen, pratikte anlaşılmayan bir dilde yazılı olduğu için okunmadığı söylenmiştir. Ayrıca, Ermenilerin topraklarının M.S. 837'de Müslümanlar tarafından fethedildiği ve o zamandan beri "efendilerinin zulmü altında" çoğu zaman korkunç şekillerde acı çektikleri iddia edilmiştir. Ermeni nüfusunun yaklaşık dört milyon kişi olduğu; ancak bu nüfusun geniş bir bölge içinde dağınık olarak bulunduğu belirtilmiştir. Tahminen dört milyon kişinin sadece çeyrek kısmının Ermenistan sınırları içinde yaşadığı söylenmiştir. Geri kalan büyük bir kısmın ise Rusya, İran ve Hindistan'da, ayrıca İstanbul ve diğer Avrupa bölgelerinde bulunduğu vurgulanmıştır. Böylece Ermenilerin geniş bir coğrafi alana yayıldığı, Ermeni nüfusunun sadece küçük bir kısmının Ermenistan'da yoğunlaştığı ve büyük bir kısmının farklı ülkelerde yaşadığı belirtilmiştir¹⁶.

Ermenilerin İnancı başlıklı bölümde, Hristiyan adını taşıyor olsalar da, İsa'nın öğrettiği İncil hakkında pek bir şey bilmedikleri ifade edilmiştir.

16 "The Armenians", *Mission Stories of Many Lands*, s. 97-98.

Belirli yönlerden bakıldığında, Ermenilerin Roma Katolikleri gibi olduğu ve hatta bir bölümünün Roma Kilisesi'nin otoritesini kabul ettiği belirtilmiştir. Ortodoks Ermeniler, Gregory'nin takipçileri olarak bilinir ve sıklıkla Gregoryenler olarak adlandırılırdı. Kilisenin lideri olan Katogikos, Rus Ermenistan'ında Kars'a oldukça yakın olan Eçmiyazin'de yaşamaktadır. Ermenilerin İncil'e saygı gösterdikleri; ancak bu saygının, İncil'in sadece anadilleri olan eski bir dilde bulunması ve anlaşılabilmesi nedeniyle öğretileri üzerinde sınırlı bir etkisi olduğu belirtilmiştir. Azizlere, resimlere ve haça tapınmaya inandıkları söylenmiştir. Makalede, geleneksel Katolik uygulamalarını benimseyen Ermenilerin rahiplere günah çıkarma ve kefarete ödeme gibi adetleri olduğu, araf doktrinini teorik olarak reddettikleri ancak halk arasında bu doktrine inananların olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca, Ermenilerin Misa ayinini gerçekleştirdiği ve kullanılan ekmeğin İsa'nın bedenine dönüştüğüne inandıkları belirtilmiştir. Ancak, metinde Ermeni Kilisesi'nin genel olarak yozlaşmış olduğu, dini ayinlerin insanları kutsamadığı ve kilisenin çeşitli yolsuzluklara karıştığı eleştirisi yapılmıştır. Bu tür ritüellerle uğraşmanın insanları gerçek anlamda kutsamadığı ve kilisenin Hristiyan gerçeğini anlamayan bir cemaate dönüştüğü belirtilmiştir. Ayrıca, İncil'e olan saygının, eski bir dilde bulunması ve anlaşılabilmesi nedeniyle sınırlı bir etkiye sahip olduğu ve bu durumun *"İncil'i ellerinde bulunduran ama İncil'in gücünü bilmeyen birçok kişinin varlığı"* olarak tanımlandığı ifade edilmiştir¹⁷.

Ermeni din adamlarıyla ilgili bölüm, din adamlarına ait görsellerin izah edilmesiyle başlamıştır. Ermeni Kilisesi içinde dokuz rütbeden bahsedilmekle birlikte, makalede sadece üç tanesinin resminin yer aldığı belirtilmiştir. Bunlar ilk sayfada yer alan Ermeni rahip, ikinci sayfada yer alan piskopos ve son sayfada yer alan İstanbul patriğinin çizim resimleridir. İlk sayfadaki rahibin üzerinde bol kollu bir cüppe vardır, çan şeklinde bir şapka takmış ve elinde bir tespih bulunmaktadır (Bkz. Ek.1). Makalede rahiplerin görevleri de detaylı olarak sıralanmıştır. Buna göre evlenmelerine izin verilmeyen Roma Katoliklerinden farklı olarak Ermeni din adamlarının evlenmelerinin zorunlu olduğu söylenmiştir. Her köyde bir rahip bulunmakta ve şehirlerde sayıları artmaktadır. Bu rahipler öğretim veya vaaz verme görevi üstlenmezler; sadece kiliselerde resmî törenleri sürdürür, halkı vaftiz eder, evlendirir ve ölümlerini defnederdiler. Vartabet olarak adı misyoner mektuplarında sıkça geçen din adamlarının ise, Romalı keşiflere benzedikleri; ancak rahipler gibi halk arasında yaşamayıp, genellikle manastırlarda buldukları belirtilmiştir. İkinci resimde yer alan piskopos ise, rahipler üzerindeki otoritesinin sembolü

17 "The Armenians", *Mission Stories of Many Lands*, s. 98.

olan asası ile temsil edilmiştir. Piskoposları tayin ettiği ve istediği gibi yönettiği söylenmiştir. Bütün bunların üstünde, piskoposları yetkilendiren ve aynı zamanda alt düzeydeki rahiplerin satın almak zorunda oldukları kutsal yağtı hazırlayan katagikos gelmektedir. Bu yağın mucizevi güçlere sahip olduğuna inanıldığı anlatılan yazıda yağın yüksek bir fiyatla satıldığı ve bu gelirden katagikosun istifade ettiği ifade edilmiştir. Üçüncü resimdeki patrik ise, Türk yetkililerinin Ermeni Kilisesi'ni yönettiği İstanbul'da bulunan bir görevli olarak tarif edilmiştir¹⁸.

Ermeniler başlıklı makalenin sonunda American Board'un Ermenilere yönelik misyonerlik faaliyetleri hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Misyoner teşkilatının 1831'de Ermeniler arasında çalışmalarına başladığı, ilk kilisenin 1846 yılında kurulduğu ve kitabın neşredildiği yıl itibariyle 7,000 kilise üyesine ulaşıldığı anlatılmıştır. Ayrıca, makalede, başlangıçta Ermeni din adamlarının American misyonerlerine karşı oldukça düşmanca bir tutum sergiledikleri, ancak zaman içinde birçoğunun daha olumlu bir tavır sergilemeye başladığı ifade edilmiştir. Ermeni Kilisesi içindeki reformun çok belirgin olduğu vurgulanmış, artık rahiplerin Protestanlar geldiğinden beri halkın talep etmesi nedeniyle vaaz vermek zorunda kaldıkları belirtilmiştir. Modern dilde Kutsal Kitap'ın giderek daha fazla okunduğu ve Hristiyan okullarının hızla çoğaldığı belirtilmiştir. “Şimdiye kadar elde edilen sonuçlar ne kadar büyük olursa olsun, birkaç yıl içinde Ermeniler arasında daha da büyük şeyler olacağına inanıyoruz.” denilerek yazı sona ermiştir¹⁹.

1897 yılında *In Land Afar: A Second Series of Mission Stories of Many Land* ismiyle yayımlanan ikinci kitapta yer alan “Ermeniler Kimlerdir?” başlıklı makale John E. Pierce²⁰ adlı misyoner tarafından kaleme alınmıştır. Makale ilk olarak *The Missionary Herald* dergisinin “Gençler İçin” bölümünde 1891 Nisan'ında yayımlanmıştır²¹. John E. Pierce, makaleye “*Missionary Herald*'i okuyan gençlerin kaçının Ermenilerin kim olduğunu gerçekten bildiğini merak

18 “The Armenians”, *Mission Stories of Many Lands*, s. 100.

19 “The Armenians”, *Mission Stories of Many Lands*, s. 100.

20 22 Eylül 1838'de Maine, Monmouth'da dünyaya gelen John E. Pierce, 1862'de Bowdoin Koleji'nden, 1868'de Bangor İlahiyat Okulu'ndan mezun oldu. 15 Ağustos 1868'de New York'tan misyoner olarak Osmanlı coğrafyasına yola çıkan Pierce, 1868 ekim ayında Erzurum'da göreve başladı. Bir yıl sonra Bahçecik istasyonuna transfer olan Pierce 10 yılı aşkın bir süre misyonerlik görevine burada devam etti. Ancak 1890'da rahatsızlığı sebebiyle Amerika'ya dönmek zorunda kaldı, bu durum 1892'de misyonerlikten istifa etmesine neden oldu. 1868'den 1890'a 22 yıl misyonerlik görevinde bulunan Pierce, 13 Mart 1896'da Maine'deki evinde vefat etti. American Board Heyeti (American Board), İstanbul, “Memorial records for John E. Pierce,” American Research Institute in Turkey, İstanbul Center Library, online in Digital Library for International Research Archive.

21 J. E. Pierce, “For Young People: Who Are The Armenians?”, *The Missionary Herald*, Vol. LXXXVII, April, 1891, No. IV, s. 175-178.

ediyorum” diyerek bir soru ile başlamıştır. Gençlerin çoğunlukla Ermenilerin Türkiye’de yaşadıklarını bildiklerini ve bu nedenle onları Türk zannettiklerini belirttikten sonra; *“Gerçek şu ki, Türkiye’de yaşıyor olsalar da bir Ermeni’ye Türk demekten daha büyük bir hakaret olamaz. Kızılderili olarak görülmenizden ne kadar rahatsız oluyorsanız, o da bundan o kadar rahatsız olur. O zaman size kim olduklarınızı söyleyeyim mi?”* diyerek Ermenilerin kim olduğunu anlatmaya başlıyordu. Yaklaşık yirmi üç yıl boyunca bu toplum içinde yaşamış ve büyük bir kısmında Ermeni Erkek Yatılı Okulu’nun başında bulunmuş olan yazar, Ermenilerin milli kimliklerine ne kadar bağlı olduklarını ve ırklarının antik kökenlerinden ne kadar gurur duyduklarını anlamak için yeterli fırsata sahip olduğunu belirtmiştir. Daha sonra Pierce, Ermeni ırkının kökeni ve tarihçesi hakkında bilgiler vermeye başlamıştır. Kökenlerini Nuh’un torunlarından Togarmah’ın oğlu Haik’e dayandırdıklarını, bu yüzden de kendilerini Haikler adını verdiklerini söylemektedir. Ermenilerin anlatımıyla Haik’in Babil Kulesi’nin inşasında çalışanlardan biri olduğunu ve Babil’in kurucusu Bel’e tapınmayı reddettiği için kuzeye göç ederek, bugün Ermenistan olarak adlandırılan topraklara, Ağrı dağı civarına yerleştiğini belirtmiştir. Ayrıca, Ermenilerin, dillerinin orijinal dil olmasa da kesinlikle en eski dillerden biri olduğunu iddia ettiklerini söylemektedir. Pierce, bu iddiaların gerçeği yansıtmayı yansıtmadığını belirsiz bırakarak, Ermenilerin Türkiye’nin şu anki topraklarında, özellikle Türklerin henüz adı bile duyulmadan önce, uzun bir süre boyunca var olduklarını ve kendi hanedanlarını üç bin yıl boyunca sürdürdüklerini ifade etmiştir. Üstelik, 14. yüzyılda Türklerin egemenliği altına girdikten sonra ise Türk dilini, dinini ve geleneklerini benimsemediklerini belirtmiştir²².

John E. Pierce, girişteki bu açıklamalardan sonra, Ermenilerin tarihçesi, din değişimi ve coğrafi dağılımları hakkında bilgiler vermektedir. İlk olarak, Ermenilerin genellikle dördüncü yüzyıla kadar putperest olduklarını belirtmiştir. Ancak, dördüncü yüzyılda Hristiyanlığı ulusal dinleri olarak benimsediklerini ve hala bu dine bağlı olduklarını ifade eder. Bu dönemde Türklerin çoğunun ise Müslüman olduğunu vurgulamıştır. Ermenilerin orijinal olarak Anadolu’nun iç bölgelerinde, özellikle Ağrı Dağı çevresinde, Van Gölü yakınlarında, Fırat ve Aras nehirleri kıyılarında bulduklarını ifade eder. Ancak şu anda Türkiye’nin yanı sıra Rusya ve İran gibi farklı ülkelerde geniş bir şekilde dağıldıklarını belirtir. Ermenilerin zeki, akıllı, barışçıl olduğunu söyleyen yazar genel olarak tarım ile ticaretle uğraşan bir toplum olduğunu vurgulamaktadır. Türkiye’nin en girişken iş insanları

22 J. E. Pierce, “Who Are The Armenians?”, *In Lands Afar: A Second Series of Mission Stories of Many Lands, A Book for Young People*, Boston: American Board of Commissioners for Foreign Missions Congregational House, 1897, s. 59.

arasında yer aldıklarını belirtir. Köylerde veya şehirlerde yaşadıklarını ifade eder. Bazı Ermenistan bölgelerinde köylerin oldukça yoksul olduğu ve evlerin basit yapıda olduğu, çatılarının düz ve bazen kısmen yer altında olduğu anlatılmıştır. Oldukça alçak olan tek kapıdan kümes hayvanları, sığır, at, koyun ve mandaların yanı sıra erkek, kadın ve çocukların da buradan içeri girdiğini tasvir etmiştir²³.

Pierce, 1878'den 1890'a kadar 12 yıl boyunca görev yaptığı Bahçecik'ten örnekler vererek Ermenileri anlatmaya devam etmiştir. Eski Bitinya dağları arasında, İstanbul'un yaklaşık 60 mil güneydoğusunda yer alan Bahçecik kasabasının Ermeni köyleri arasında iyi bir örnek olarak gösterilebileceğini belirtmiştir. Bahçecik yaklaşık 8,000 nüfusa sahip, tam bir Ermeni köyüdür ve yaklaşık on üç yıl boyunca yazarın evi olmuştur. Bahçecik Erkek Lisesi'nin, üstün öğretmen kadrosu, kaliteli müfredatı ve değerli "Kendi Kendine Yardım Bölümü" ile dikkat çeken bir Hristiyan eğitimi sunma misyonu taşıdığını vurgulayarak, okulun ülkenin her yerinden gelen Ermeni erkek çocuklara hizmet verdiğini belirtir. Bu yatılı okul, New England eyaletlerinden daha geniş bir alanda türünün tek örneğidir. Öğrenci sayısı 90 ile 130 arasında değişmekte, şimdiye kadar 40 farklı köy ve şehri temsilen 400'den fazla öğrenci okula gelmiştir. Okuldaki müfredat, temel branşların yanı sıra daha üst düzey matematik, doğa bilimleri, tarih, Fransızca, İngilizce ve Türkçe gibi dersleri içermektedir. Ayrıca, günlük olarak Kutsal Kitap dersleri de bulunmaktadır. Okulun "Kendi Kendine Yardım Bölümü"nde deneyimli bir Hristiyan görev yapmaktadır. Bu bölümde görevli kişi, yaklaşık yirmi beş genci yönetmektedir. Bu gençler, günde üç ila beş saat çalışmakta ve geri kalan zamanlarını ders çalışmaya ayırmaktadırlar. Çalışmalarının geliri, kendi okul giderlerini karşılamak için kullanılmaktadır. Okuldan şu ana kadar altmıştan fazla genç erkek mezun olmuştur. Bu mezunlar arasında kendi toplumları içinde öğretmenlik ve vaizlik gibi alanlarda önemli çalışmalar yapan birçok kişi bulunmaktadır²⁴. Pierce'a göre, Bahçecik Erkek Okulu, genç Ermeni erkeklerine Hristiyan eğitimi sunma konusundaki önemli misyonunu başarıyla sürdürmektedir.

Makalede yer alan Bahçecik Erkek Okulu öğrencilerine ait bir fotoğrafı değerlendiren John E. Pierce, *"fotoğraf çekildiği sırada onlar bizim ikinci sınıfımıza oluşturmuyorlardı. Çoğu 1890 yılının haziran ayında mezun oldu. Çocukları bize ilk geldikleri zamanki halleriyle görebilseydiniz, Hristiyan eğitiminin sadece düşünce ve uygulamalarda değil, kişisel görünümde de ne kadar büyük bir değişim yarattığını hemen anlardınız"* diyordu. Bir sonraki sayfada

23 Pierce, "Who Are The Armenians?", *In Lands Afar*, s. 60.

24 Pierce, "Who Are The Armenians?", *In Lands Afar*, s. 60-61.

yer alan kalabalık bir Ermeni ailesine ait fotoğrafı da yorumlayan Pierce, ortada bastonuna yaslanmış şekilde duran kişinin evin en büyüğü olduğunu, sağında ve solunda olmak üzere dört oğlu bulunduğunu, evin kadın ve çocuklarının da etraflarında toplandığını anlatmıştır. Hepsinin tek bir evde yaşamakta ve tek bir sofrada yemek yemekte olduklarını vurgulayarak yaşlı babanın işleri idare edemeyecek olmasından dolayı evin en büyük oğlunun ailenin reisi olarak işlere hallettiğini ve ev halkının ona tabii olduğunu belirtmiştir. Çocuklardan birinin Bahçecik Lisesi mezunu olduğunu söyleyen Pierce, “onu seçmekte hiç zorlanmayacaksınız” diyerek²⁵ ceketini ve boynundaki fuları ile dikkat çeken çocuğu kasetmektedir.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

“Gençler İçin” bölümü, 1879’dan itibaren *The Missionary Herald* dergisinin eki olarak her ay gençlere yönelik özel makaleleri içermeye başlamıştır. Bu bölüm, genç okuyucuların dini konularda bilgi edinmelerini, ilham almalarını ve misyonerlik faaliyetlerine olan ilgilerini artırmalarını amaçlamıştır. Özellikle gençlere hitap eden bu bölüm, genç okurları ABCFM’nin misyonlarına ilgi duymaya teşvik etmek ve gelecekteki destekçileri olmalarına yönelik bir temel oluşturmak gayesiyle kaleme alınmıştır. Bu kitaplar, dini hikayeler ve fotoğraflar aracılığıyla farklı coğrafyalardaki misyonerlik faaliyetlerini anlatarak genç okuyucuların dünyaya daha geniş bir perspektiften bakmalarını sağlamıştır. Ayrıca, bu kitaplar ABCFM’nin başarılarını ve misyonerlik çabalarındaki ilerlemeleri vurgulayarak toplumda daha fazla destek ve bağlılığı toplamaya yardımcı olmayı hedeflemiştir.

Bu çalışmada ele alınan ilk makale “The Armenians/Ermeniler” başlığıyla, 1885 yılında *Mission Stories of Many Lands* kitabında yeniden yayımlanan makedir. Makalede herhangi bir yazar adı belirtilmemiştir. Ardından, aynı serinin ikinci kitabı olan 1897 yılında yayımlanan *In Land Afar* adlı kitapta yer alan “Who are the Armenians?/Ermeniler Kimlerdir?” başlıklı makale ele alınmıştır. Bu makale ise ABCFM misyoneri John E. Pierce tarafından kaleme alınmıştır. İlk makale, “Ermenilerin Tarihi,” “Ermenilerin İnancı,” ve “Ermeni Din Adamları” gibi başlıkları içermektedir. Ermenistan’ın tarihsel ve coğrafi konumu ele alınırken Fırat ve Dicle nehirleri, Ağrı Dağı, Cennet Bahçesi vurguları yapılarak Hristiyan teolojisinin önemli sembollerini içeren bu coğrafyanın Amerikalı gençlerin ilgisini çekmesi amaçlanmıştır. “Ermenilerin Tarihi” başlıklı bölümde, Ermenilerin kökeninin Nuh’un torunu Haik’e dayandığı ve bu nedenle çok eski bir tarihe sahip oldukları vurgusu dikkat çekmektedir. Hristiyanlık öncesi dönemlerden günümüze uzanan

25 Pierce, “Who Are The Armenians?”, *In Lands Afar*, s. 61-62.

bir topluluk olarak tanımlanan Ermenilerin, dördüncü yüzyılda devlet dini olarak Hristiyanlığı benimsedikleri belirtilmiştir. Herhangi tarihi bir olay veya kanıt sunulmaksızın Ermenistan'ın Müslümanlar tarafından fethedildiği gündən bu yana Ermeni nüfusunun zulme uğradığı iddiası da son derece dikkat çekicidir. “Ermenilerin İnancı” başlıklı bölümde ise, Ermenilerin Hristiyan adını taşıdığı, ancak İsa'nın öğretileri hakkında sınırlı bilgiye sahip oldukları ifade edilmiştir. İncil'in eski dilde olması ve anlaşılmasının etkisiyle Ermenilerin inancının zayıf olduğu, dini uygulamaların sığlaştığı, anlamını yitirdiği ve Ermeniler arasında genel bir cehaletin hüküm sürdüğü vurgulanmıştır. Başlangıçta, Ermeniler kökenleri ve dinleri itibariyle saygın bir toplum olarak sunulurken yazının devamında misyonerler Hristiyanlık propagandasını desteklemek ve kendi din anlayışlarını vurgulamak amacıyla Ermenilerin din inançlarına yönelik eleştiriler getirmişlerdir. Ermeni kilise hiyerarşisinde görevli çeşitli rütbelere din adamlarına ait görseller üzerinden bilgiler verildikten sonra ABCFM'nin Ermenilere yönelik yürüttüğü misyonerlik faaliyetlerinin önemine temas edilmiştir. Ermeni Kilisesi içinde reformlar yapıldığı ve rahiplerin Protestanlar geldiğinden beri halkın talep etmesi nedeniyle vaaz vermek zorunda kaldıkları belirtilmiştir. Ayrıca, Kutsal Kitap'ın modern dilde daha fazla okunduğu, Hristiyan okullarının çoğaldığı ve 7,000 kilise üyesine ulaşıldığı belirtilmiştir. ABCFM'nin faaliyetlerinin Ermeni toplumunda olumlu değişikliklere neden olduğu, halkın daha fazla bilinçlendiği ve reformların gerçekleştiği iddia edilmiş, ancak bu değişikliklerin boyutu ve derinliği net olarak belirtilmemiştir.

John E. Pierce'in kaleme aldığı “Ermeniler Kimlerdir?” başlıklı ikinci makalede, Ermenilerin kim olduğu ve nerede yaşadıkları anlatılarak başlamıştır. Gençlerin çoğunlukla Türkiye'de yaşadıklarından dolayı Ermenileri Türk zannettiklerini söyleyen Pierce, Ermenilere Türk demenin onlara yapılabilecek büyük bir hakaret olduğunu iddia etmiştir. Gençleri, Ermenileri sadece Türkiye'de yaşayan bir topluluk olarak değil, aynı zamanda köklü bir geçmişe ve antik bir kimliğe sahip bir millet olarak tanımaya davet etmiştir. Ermenilerin yaşadıkları coğrafi bölgeyi anlatırken Ağrı Dağı, Van Gölü, Fırat ve Aras nehirleri vurgusu dikkat çekmektedir. Bir önceki makaledeki Dicle nehrinin yerini bu makalede Aras nehri almıştır. Özellikle Ermenilerin sosyal ve ekonomik hayatına dair bilgiler veren yazar, Ermenilerin tarım ve ticaret ile uğraşan, girişken iş insanları olduğunu, yaşam tarzlarını köylerde veya şehirlerde sürdürdüklerini, bazı bölgelerdeki köylerin yoksulluğunu ve evlerin basit yapısını tasvir ederek Ermenilerin günlük yaşamına ışık tutmaya çalışmıştır. Görev yaptığı Bahçecik kasabasını kastederek burasının Ermeni köyleri arasında iyi bir örnek olduğunu vurgulamıştır. Benzer vurgu kalabalık bir Ermeni ailesine

ait fotoğrafı yorumlarken de dikkat çeker. Bahçecik Koleji'nden mezun olan öğrencinin kıyafetiyle fotoğrafta hemen fark edileceğini belirten Pierce, esasında Amerikalı misyonerlerin bölgedeki faaliyetlerinin Ermeniler üzerindeki etkilerine dair mesajlar vermek istemiştir. Bahçecik kasabasını, görev yaptığı bölgedeki Ermeni köyleri arasında olumlu bir örnek olarak öne çıkarmış ve Bahçecik Koleji'nden mezun olan bir öğrencinin kıyafetiyle fotoğrafta dikkat çekerek, Amerikalı misyonerlerin bölgedeki faaliyetlerinin Ermeniler üzerindeki etkilerini vurgulamıştır. Yazarın amacı, Bahçecik'teki Ermeni topluluğunun yaşam tarzını, ekonomik faaliyetlerini ve eğitime ilgili başarılarını vurgulayarak, American misyonerlerinin bu topluluk üzerindeki olumlu etkilerini göstermektir. Bu şekilde, Ermeni gençlerin eğitimi ve modernleşme çabalarının altını çizerek, misyonerlerin yerel topluluk üzerindeki olumlu katkılarını ön plana çıkarmayı amaçlamaktadır. Pierce ayrıca kendisinin de görev yaptığı Bahçecik Erkek Lisesi'nin genç Ermeni erkeklerine Hristiyan eğitimi sunma konusundaki misyonunu başarıyla sürdürdüğü vurgulanmıştır. Ayrıca, okuldan mezun olan gençlerin toplumlarında öğretmenlik ve vaizlik gibi önemli görevleri üstlendiğini ifade ederek, misyonerlik faaliyetlerinin bu gençler üzerinde olumlu bir etki bıraktığı vurgulanmak istenmiştir.

Gençler İçin hazırlanan bu kitaplarda misyonerler öncelikle Ermenistan'ın coğrafi konumu, ve bu konumun tarihsel ve kültürel etkileri gibi unsurları vurguladıkları dikkat çekmektedir. Ermenilerin kökenleri, tarihleri, dini inançları ve kültürleri genel bir perspektiften ele alınmaya çalışılmıştır. Buna göre Ermeniler hem kökenleri itibariyle hem de Hristiyanlık dinine mensup olmaları dolayısıyla ön plana çıkarılmışlardır. Makalelerde kullanılan dil ve üslubun, gençlere hitap edecek şekilde basit, anlaşılır ve ilgi çekici olmasına gayret edilmiştir. Çocukların ve gençlerin anlayabileceği terimler tercih edilmiş, tarihi, coğrafi ve dini konular son derece sadeleştirilmiş şekliyle sunulmuştur. Tarihi ve kültürel bilgiler, hikayeler ve kişisel anılarla desteklenerek daha canlı ve ilgi çekici bir hale getirilmeye çalışılmıştır. Makalelerde, gençlerin düşünmelerini teşvik edecek ve öğrenmelerini sağlayacak sorulara yer verilmiştir. Coğrafi, tarihi ve dini konuların yanı sıra Ermenilerin günlük yaşamına dair bilgiler görsel unsurlar, resimler ve fotoğraflarla anlatılmaya çalışılmıştır. Görsel materyallerle desteklenmiş bilgilerin gençler tarafından daha iyi anlaşılacağı düşünülmüştür. Ayrıca metin içerisinde resim ve fotoğraflara atıfta bulunularak açıklamalar yapılması da bu hususu desteklemektedir.

Makaleler incelendiğinde, metinlerde yer alan bilgilerin doğruluğunu kaynak gösterme ihtiyacı duymadan aktardıkları görülmektedir. Bilgiye dayalı iddiaların desteklenmesi veya doğrulanması için kaynak göstermenin

önemi düşünülduğünde, bu eksiklikler metinlerin güvenilirliğini sorgulanır kılmaktadır. Ayrıca, makalelerde sıkça rastlanan bir diğer olumsuzluk, misyonerlerin önyargılı bir bakış açısını yansıtan ve yerel kültürleri anlamakta zorlanan bir perspektifi sergilemeleridir. Bu durum, metinlerin nesnel olmaktan uzak olduğu ve Ermenilerin kültürel ve dini özelliklerine yeterince saygı göstermediği izlenimini yaratmaktadır. Makalelerdeki anlatım ve kurgu, sürekli olarak misyonerlik faaliyetleriyle ilişkilendirilerek, olayları ve gelişmeleri misyoner bakış açısıyla anlatma eğilimindedir. Bu, yazıların tarafsızlığını zedelediği gibi okuyucuya önceden belirlenmiş bir perspektif sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- “Editorial Paragraphs”, *The Missionary Herald*, Volume, LXXXII, January, 1886, No. 1.
- “New Publications by the American Board of Commissioners for Foreign Missions”, *The Missionary Herald*, Volume LXXXII, February, 1886, No. II.
- “For Young People: The Armenians”, *The Missionary Herald*, Vol. LXXVI, August, 1880, No. VIII, s. 325-328.
- “The Missionary Herald, Volume LXXV”, *The Missionary Herald*, Vol. LXXV, January, 1879, No. 1.
- AKSU, Ayşe, *Amerikalı Misyonerlerin Osmanlı Anadolu’sundaki Eğitim Faaliyetleri (1820-1900)*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2010.
- AKSU, Ayşe, *Robert Kolej’in İzinde, Türkiye’de American Misyonerliğinin Eğitim Stratejisi, Dergâh Yayınları*, İstanbul, 2017.
- American Board Heyeti (American Board), İstanbul, “Memorial records for John E. Pierce,” American Research Institute in Turkey, İstanbul Center Library, online in Digital Library for International Research Archive, Item #17359, <http://www.dlir.org/archive/items/show/17359> (accessed December 9, 2023).
- DOĞAN, Mehmet Ali, “Elias Riggs and the Missionary Activities of the American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM) in Greece (1832-1838)”, *International Review of Turkology*, Vol: IV, N. 8, Summer 2011, s. 5-22.
- DOĞAN, Mehmet Ali, “From New England into New Lands: The Beginning of a Long Story,” *American Missionaries and the Middle East: Foundational Encounters*, ed. Mehmet Ali Doğan and Heather J. Sharkey, The University of Utah Press, Salt Lake City, 2011.
- DOĞAN, Mehmet Ali, “The Missionary Activities of Elias Riggs in İzmir”, *International Journal of Turcologia*, Vol. V, N. 10, Autumn 2010, s. 23-43.
- DRESSLER, Markus, “George B. Nutting: Letter to the Missionary Herald (Turkey, 1860) and Baha Said Bey: Alevi Communities in Turkey (Turkey, 1926)”, *Religious Dynamics under the Impact of Imperialism and Colonialism*, Ed. Björn Bentlage vd., Brill, Leiden, Boston, 2017, s. 325-338.
- In Lands Afar: A Second Series of Mission Stories of Many Lands, A Book for Young People*, Boston: American Board of Commissioners for Foreign Missions Congregational House, 1897.
- ISHİİ, Noriko Kawamura, *American Women Missionaries at Kobe College 1873-1909*, New Dimensions in Gender, Routledge, New York & London, 2004.

- İSKEFİYELİ, Zeynep, “Amerika’da Büyük Uyanış ve American Board (AB-CFM) Misyoner Teşkilatı’nın Kuruluşu”, *4. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi (14-17 Şubat 2019/Yalova)*, UBAK, *Bildiri Tam Metin Kitabı Sosyal Bilimler*, Ankara, 2019, s. 15-30.
- İSKEFİYELİ, Zeynep, “American Board’un Süreli Yayını The Missionary Herald’ın Gözüyle Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa (1919-1923)”, *Social Science Development Journal (SSDJournal)*, Vol. 8, Issue 41, Aralık, 2023, s. 81-95.
- İSKEFİYELİ, Zeynep, “Misyoner Penceresinden Antep’e Bakmak: American Board ve Missionary Herald Dergisi”, *Uluslararası Gaziantep Tarihi Sempozyumu Millî Mücadele Döneminde Gaziantep*, 2017, Yayımlanmamış Bildiri.
- MAKSUDYAN, Nazan *Physical Expressions of Winning Hearts and Minds: Body Politics of the American Missionaries in “Asiatic Turkey”*, *Christian Missions and Humanitarianism in the Middle East 1850-1950: Ideologies, Rhetoric and Practices*, Ed. Inger Marie Okkenhaug and Karene Sanchez Summerer, Brill, Leiden- Boston, 2020, s. 62-89.
- Mission Stories of Many Lands: A Book for Young People*, Boston: American Board of Commissioners for Foreign Missions, I Somerset Stret, 1885.
- Mission Stories of Many Lands: A Book for Young People*, Boston: American Board of Commissioners for Foreign Missions, I Somerset Stret, 1894.
- ÖZASLAN, Bilal, *The Quest for a New Reformation: Re-making of Religious Perceptions in the Early History of the American Board of Commissioners for Foreign Missions to the Ottoman Near East, 1820-1870*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Boston Üniversitesi, 2010.
- PIERCE, John E., “For Young People: Who Are The Armenians?”, *The Missionary Herald*, Vol. LXXXVII, April, 1891, No. IV, s. 175-178.
- The Missionary Herald: Reports from Ottoman Syria 1819-1870*, Ed. Kamal S. Salibi vd., Royal Institute for Inter-faith Studies, Amman, 1995.
- YAVUZ Fikrettin, “American Protestan Misyonerliği’nin Anadolu’da Teşkilatlanmasına Bir Örnek: Antep Misyonu’nun Kuruluşu (1848)”, *History Studies*, 11(6), 2019, s. 2067-2085.
- YAVUZ, Fikrettin, “Osmanlı Amerika İlişkilerinde Bir Krizin Analizi: Anna Melton Hadisesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/The Journal of International Social Research*, 8 (41), 2015, s. 648-664.
- YAVUZ, Fikrettin, “Osmanlı Coğrafyasında Çalışma İzni Verilen İlk Kadın Doktor: Protestan Misyoner Mary Pearson Eddy”, *Türkistan’dan Anadolu’ya Tarihin İzinde, Prof. Dr. Mehmet Alparı’ya Armağan*, Ed. Zeynep İskefiyeli, Muhammed Bilal Çelik, Cilt. 2. Nobel Yayınları, Ankara, 2020, s. 1064-1075.

YAVUZ, Fikretin, *II. Abdülhamid Döneminde Bir American Elçisi Alexander Watkins Terrell*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2016.

YILDIZ, Muharrem, "Semavî Dinlerde Dicle ve Fırat Hakkındaki Bilgiler ve Günümüze Yansıyan Gerçekler", *Journal of Qafqaz University (UOT)*, Number 31, 2011, s. 51-61.

EKLER

EK 1 “The Armenians”, *Mission Stories of Many Lands*, s. 97.

EK 2 “The Armenians”, *Mission Stories of Many Lands*, s. 98.

EK 3 “*The Armenians*”, *Mission Stories of Many Lands*, s. 100.

EK 4 "The Armenians", *Mission Stories of Many Lands*, s. 99.

HAIG, THE FOUNDER OF THE ARMENIAN RACE.

EK 5 Pierce, "Who Are The Armenians?", s. 59.

PART OF THE TOWN OF BARDEZAG.

EK 6 Pierce, "Who Are The Armenians?", s. 60.

CLASS IN THE BARDEZAG HIGH SCHOOL.

EK 7 Pierce, *“Who Are The Armenians?”*, s. 61.

AN ARMENIAN FAMILY.

EK 8 Pierce, *“Who Are The Armenians?”*, s. 62.

